

ciologisk forskning er kommet frem til, nemlig at højere straf ikke afskrækker forbrydere.

Som det gerne skulle være fremgået, er dette en lille, men vigtig bog, som herved anbefales som et godt grundlag for både forskere og specialeskrivere til at arbejde med middelalderens og reformationstidens sociale, politiske og retlige historie.

Grethe Jacobsen

ERLAND SELLBERG (red.): Den skapande staden: Idéhistoriska miljöer. Stockholm 2003, Carlsson. 475 s., ill.

Nutidens forskningspolitiske slagord om opprioritering af forskersamfund og netværk burde kunne hente legitimitet i *Den skapande staden*. Udgangspunktet for bogen er nemlig, at idéhistorien hverken er produkt af enkeltstående geners store tanker, en overordnet *Zeitgeist* eller samfundenes økonomisk-politiske strukturer. Derimod er netværk, grupperet omkring en eller flere ledere som genererer livlige diskussioner om fælles problemstillinger, en afgørende forudsætning for kreative og kvalitativt stærke intellektuelle miljøer.

Netværk opstår ikke ud af det blå. I denne henseende er det bogens formål at undersøge storbyen, ikke blot som en tilfældig ramme, men som en vital og konkret arena for idéernes udvikling. Antikkens Athen, renæssancens Firenze og oplysningstidens Paris er de klassiske eksempler på storbyer, hvor der blev sat idéhistoriske milepæle. *Den skapande stadens* sigte er således en *grounding* af idéhistorien, der knyttes an til de miljøer, ideerne er blevet til i. Men spørgsmålet er i videre forstand, hvorfor nogle bymiljøer snarere end andre har kunnet opvise en overflod af betydende intellektuelle inden for et givent tidsrum. Det har ni svenske idéhistorikere under redaktion af Erland Sellberg givet deres bud på.

At udveksling af idéer er grundlaget for tankens fremdrift – eller ligefrem fremskridt – er jo en god gammel oplysningstanke, som vi nødtigt vil slippe, da den er et fundament for vores parlamentariske demokrati. Det er samtidig en tanke, der er blevet udfordret mange gange siden 1700-tallet. Uomtvisteligt er det, at storbyer har dannet ramme for væsentlige idéers opkomst. Om man så opfatter byen som fremskridtets centrum eller degenerationens og amoralens arnested, er ikke afgørende. Heller ikke om man ser byen som grundlaget for det borgerlige samfund og statens fremvækst, dvs. som udgangspunkt for modernitetens homogeniserende processer, eller omvendt som center for modernismens opsplittende og decentrerede kultur. Begrebet netværk forudsætter ikke fremskridt eller en kollektiv ånd, men beskriver en mekanisme, der kan både samle og bryde idéer. At undersøge intellektuelle netværks konkrete og, må man formode, forskelligartede udformning i storbyer fra renæssancen til nutiden er et både relevant og udfordrende anliggende, der med sit kontekstualiserende sigte også bør interessere faghistorikere.

Idéen er ikke ny, men har som oftest været undersøgt inden for en enkelt bys rammer. Det mest klassiske studie på feltet er vel nok Carl Schorskes *Fin-de-Siècle Vienna* (1980), hvor forfatteren undersøger den markante intellektuelle kreativitet i Wien inden for litteratur, maleri, psykologi og musik i årene op til Første Verdenskrig i relation til byens politiske, demografiske og arkitektoniske opbrud. Schorskes intention var at finde »the shared concerns, the shared ways of confronting experience, that bind men together as culture-makers in a common social and temporal space« (s. xxii). Med denne definition nærmer vi os

indkredsningen af en fælles tidsånd båret af ét »socialt og tidsligt rum.« I *Den skapende staden* har vi med historisk og geografisk forskelligartede byer at gøre, og blot ét kapitel til hver. Det er et ambitiøst projekt.

Og desværre er der tendens til, at ambitionerne kuldsejler, når man gennemlæser de konkrete studier, der ud over et par svenske indslag følger et helt traditionelt udvalg af byer. Her gennemgås idéhistoriens udvikling fra Firenze til Los Angeles med Uppsala, Paris, Berlin, Stockholm, Wien og Paris (igen) som mellemstationer. Kapitlerne er generelt både sobre og velkrevne i deres udlægning af hver sin idéhistoriske retning. I varierende udstrækning får vi præsenteret byernes demografi, arkitektur, økonomi og politiske situation som historisk kontekst for længere udredninger af indhold og aktører på de intellektuelle scener. Problemet er i første omgang det helt basale, at det ofte er vanskeligt at se, hvordan disse to sider – byernes »sociale og tidslige rum« og de specifikke filosofiers opkomst – konkret virker sammen. Dertil kommer, at spørgsmålet om byernes særlige stimulering af intellektuel og kunstnerisk aktivitet gennem netværk ofte blot er antydnet, hvis overhovedet omtalt.

Der findes en væsentlig undtagelse i Sven-Eric Liedmans kapitel. Med stort overblik og sans for den illustrerende detalje får Liedman fortalt historien om byen Berlin og den tyske idealisme i 1800-tallets første årtier. Ikke blot beskriver han sammenspillet mellem de store koryfæer (Fichte, Schelling, Hegel) og mange mindre kendte ånder. Han beskriver også et konglomerat af faktorer, som det intellektuelle miljø forholdt sig til: Berlins byrum og dets socialhistoriske konturer, de universitetspolitiske kontekster, vigtige politiske begivenheder (fx Napoleons besættelse af Berlin, den preussiske »demagogforfølgelse«) og den spirende forestilling om det tyske folks særstilling, såvel som personstridigheder, udgivelsen af nu glemte stridsskrifter, biografiske detaljer etc. Liedman sporer med andre ord, hvordan filosofferne med deres idésystemer interagerede med byens hverdagsliv, som var gennemsyret af store og små politiske og intellektuelle begivenheder, snarere end han fortaber sig i lange udredninger af de forskellige filosofier. Han redegør helt overordnet for forholdet mellem oplysning og romantik, og mellem de forskellige romantiske strømninger i Berlin. Vil man imidlertid vide, hvad Hegels filosofi nærmere består i, må man finde det andetsteds.

Men i forhold til Berlin er *andetsteds* måske også netop den rette betegnelse for den tyske idealismes opkomst. Man må henvise til Jena og Heidelberg, for nu at pege på det indlysende. Det kan være vanskeligt at se Berlin som »den skabende by« for romantikkens ideer; her finder vi snarere et idéhistorisk mindre spektakulært om end historisk specifikt efterspil i fire akter. Kapitlet kan virke lidt paradoksalt i sammenhængen, eftersom Liedman ikke synes at abonnere på bogens overordnede begreb om storbyens »idégenererende netværk.« Nok beskriver han væsentlige samlingspunkter såsom den tyske oplysnings berømte *Mittwochgesellschaft* eller romantikernes berlinske saloner og selskaber. Men de er ikke omdrejningspunkter for de mange kontekster datidens Berlin havde at byde på og som – hvilket Liedman påpeger – havde både integrerende og differentierende karakter: Byens folk, og også dens filosoffer, kunne leve i »parallelle universer,« uden at indgå i et fælles intellektuelt miljø.

Man kunne ønske, at bogens andre forfattere også havde taget direkte stilling til spørgsmålet om byerne som ramme for netværk, og dettes betydning for udvikling af idéerne. Det gør de imidlertid ikke. I 1700-tallets Uppsala får vi eksempelvis meget at vide om forholdet mellem kirke og krone, by og land, Stockholm og Uppsala, de studerende og universitetsstudiernes formål etc. For-

fatteren Bo Lindberg mener, det er nærliggende at se en forbindelse mellem det svenske riges organisatoriske militære, forvaltningsmæssige og fiskale strukturer og Linnés empirisk klassificerende botanik. Men hvordan byen Uppsala har fungeret som understøttelse af et intellektuelt netværk ud over det, som må forventes på et universitet; hvordan dette lokale miljø har haft indflydelse på Linnés værk i forhold til hans tilegnelse af viden og netværk på sine mange rejser til udlandet, får stå hen i det uvisse. Heller ikke her får vi besvaret, hvorfor specielt Uppsala producerede fremragende intellektuel virksomhed – hvis det altså var Uppsalas miljø der forårsagede noget sådant.

Når vi kommer til bogens afsluttende kapitel om Los Angeles, synes problemstillingen helt forsvundet. Her får vi en præsentation af amerikanske ideer om storbyen i almindelighed og Vestkysten/Los Angeles i særdeleshed. Det er en ganske interessant historie, Niels Runeby her får frem, men den handler om idéer om byen snarere end de idéer, der er blevet til i Los Angeles. Runeby omtaler californiske modkulturer som de sorte nationalistbevægelser, beat og studenteroprøret, men rammen for kapitlet er en undersøgelse af forestillinger og vurderinger af byen som fænomen, fra Thomas Jeffersons pastorale idealer til Robert Venturis provokerende *Learning from Las Vegas* (1972). Når man ikke har valgt modernitetens New York, men derimod et af post-modernitetens ikoner, Los Angeles, som afslutning på denne kongerække af idéhistoriske byer, kunne man måske forvente, at kapitlet ville problematisere hele bogens præmis om en idéhistorisk kanon og dens legitimering af visse former for intellektuel produktion frem for andre. I stedet afslutter Runeby med Fredric Jamesons marxistisk begrundede kritik af sen-kapitalismen.

Med den afslutning kommer også nogle af redaktør Erland Sellbergs indledende bemærkninger til at stå stærkere, idet han med reference til Los Angeles skriver: »Städerna växer til gigantiska asfaltdjungler utan egentlig karaktär. [...] Den skapande människan synes ha förlorat kontakten med sin inspirerande och konkreta miljö. Telefonen och massmedierna förmedlar kontakterna istället.« Over for dette tab sætter Sellberg et historisk eksempel: »Går vi istället til Paris under 40- och 50-talen bliver kontrasten fullständig. Det är den gamla värden mot den nya ... De kulturellt aktiva konstnärerna, författarna och musikerna rörde sig ofta i samma stadsdel, Saint-Germain-des-Prés, och ofta också på samma kaféer. Här fanns den geografiska närheten och möjligheten till påverkan mellan olika slag av kreativ verksamhet« (s. 36). Denne nostalgisk-romantiske udlægning af Saint-Germain i efterkrigstidens Paris, som findes gentaget i det uendelige i alt fra akademiske publikationer til turistbrochurer, siger nok en del mere om vor tids længsler, end det er en afmærkning af netværkets faktiske funktion i den samtidige filosofiske og kunstneriske produktion.

Denne mytologiske historie udspiller sig imidlertid også i selve kapitlet om Paris efter anden verdenskrig, hvor Eva Gothlin beskriver de jazzklubber og cafeer, Sartre, Beauvoir og andre intellektuelle frekventerede. Det er måske lidt ironisk, at denne ideale nærhed og interaktion blandt andet gav sig udslag i eksistentialismen, der med titler som Sartres *Ensom blandt mennesker* (en dansk oversættelse af *L'age de raison* fra 1946), fandt, at individets ensomhed er et eksistensens grundvilkår. Under alle omstændigheder fremstår også her den historiske kontekst som et lidt påtvunget alibi for en i øvrigt udmærket, men lang udrødning af efterkrigstidens idéhistorie i Frankrig, hvis udvikling forklares i forhold til andre idéretninger, snarere end den synes at interagere med konteksten i konkret forstand eller være produkt af konkrete netværk.

Denne anmelder er ikke blevet meget klogere på spørgsmålet om, hvorfor og med hvilke midler visse bymiljøer frem for andre har stimuleret intellektuel idérigdom i tidens løb. En klar diskussion heraf i kapitlernes forskellige idéhistoriske konstellationer ville have klædt *Den skapande staden* godt. Nogle sammenlignende studier, hvor ligheder og måske især forskelle mellem de kreative bymiljøer blev udlagt, ville have gjort bogen endnu bedre. At konkrete bymiljøer har været betingende for intellektuel kreativitet og kvalitet, bliver et postulat, der efter endt læsning flagrer mere end den idéhistorie, bogens forfattere gerne fæstner til en historisk kontekst. Opdelingen af idéhistorien i by-kapitler kommer i *Den skapande staden* snarere til at fungere som et alibi for den manglende stillingtagen til sammenhæng mellem de forskellige idéhistoriske retninger. At legitimere en sådan sammenhæng er naturligvis også blevet et vanskeligt foretagende, efter »de store fortællinger« blev smidt ud af den akademiske højborg årtier tilbage. Men de store fortællinger er kravlet ind ad bagdøren igen, fordi der er behov for dem i diverse introducerende lærebøger. Således også her, hvor man får en ganske sober men traditionel indføring i idéhistorie – nu tilsat storbyer.

Dorthe Gert Simonsen

PER FRIEDRICHSEN M.FL. (red.): Ole Rømer: Videnskabsmand og samfundstjener. København 2004, Gads Forlag. 360 s. Ill. 299 kr.

I årene 1976 og 1977 kunne de lokale se en energisk mand beskæftiget med et eller andet på pløjemarkerne ved Vridsløsemagle vest for København. Det var astronomen Claus Thykier, der havde fået den idé, at han ville finde det sted, hvor Ole Rømer (1644-1710) i 1704 byggede sit *Observatorium Tusculanum*, observatoriet på landet. Der var myteagtige fortællinger om sagen på egnen, og der var »Ole Rømers høj«, og der var en mindsten fra 1944, men det viste sig, at ingen af stederne var det rigtige. Bistået af et anonymt manuskript fra 1765 med angivelse af nogle sigtelinjer lykkedes det Thykier at finde det rigtige sted. Stedet blev udgravet, og man fandt bl.a. de formuldede rester af Rømers tre instrumentbærende stolper. I 1979 kunne Ole Rømer Museet åbne i lokaler på gården Kroppedal få hundrede meter fra fundstedet med Claus Thykier som leder. Med den bog, der her skal omtales, fejres altså et dobbeltjubilæum: 300-året for observatoriets tilblivelse og 25-året for Ole Rømer Museets oprettelse.

Der er det ved antologier, at billedet let kan blive noget flimrende. Man kommer til at savne et samlet billede af den person, der behandles, og det undgår man heller ikke her, ikke mindst fordi Rømer havde så mange jern i ilden. Der er en årstalsliste over Rømers levnedsløb, men det havde nok været en god idé, hvis Olaf Olsen for overblikkets skyld havde fået noget mere plads til sin introduktion af Rømer end de tre sider, han nu kan udfolde sig på. Vi må stadig vente på den store Rømer-biografi, og vi må håbe, den kommer, så meget mere som arbejdet er blevet lettet betydeligt ved Per Friedrichsens og Chr. Gorm Tortzens banebrydende udgivelse i 2001 af Rømers korrespondance og afhandlinger samt et udvalg af dokumenter. Med denne udgivelse blev der lagt op til et opgør med de mange andenhåndsoplysninger om Rømer, herunder en del forkerte, der flourerer i litteraturen. Den er da også brugt flittigt i bogens afhandlinger. Udgivelsen opræder i noterne og også i bibliografien under forkortelsen *F&T 2001* – sagt til orientering for dem, der ikke i forvejen ved, hvad det er, de leder efter. Og Tortzen har i bogen suppleret udgivelsen med tre nyfundne Rømer-breve.